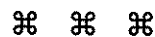

חנה קהת

בין רשב"י לרבי עקיבא**ראשי-פרקים**

- א. רצף היסטורי
- ב. פרישות ארוכת שנים
- ג. מסירות נפש לתורה
- ד. אהבת ישראל
- ה. ביבליוגרפיה נבחרת

א. רצף היסטורי

במאמר זה נאיר את הקוים האידיאולוגיים המשותפים לר' עקיבא ולתלמידו ר' שמעון בר יוחאי. רבות נכתב על שניהם, על תולדות חייהם, דרכם העיונית, החינוכית וההלכתית. ענייני הוא בבדיקת הזיקות והתמורות שבין שני מאורי ישראל אלו.

במסורת ההיסטורית היהודית נתפס רשב"י כממשיכו של ר' עקיבא. ימי האבל על פטירת תלמידי ר' עקיבא מסתיימים בהילולה עממית לזכר תלמידו ששרד רשב"י -

שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטופרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה. והיה העולם שמם, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם - ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה.¹
לפי גרסא אחרת נראה כי הסיבה למיתתם של תלמידיו היתה צרות עיניים אלו באלו:

ר' עקיבא אומר: אם היו לך תלמידים בנערותך, עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך, זה או זה; ואם שניהם כאחד טובים. י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטופריס, וכולם בפרק אחד מתו. למה? שהיתה עיניהם צרה אלו באלו. ובסוף העמיד

1 בבלי, יבמות סב,ב. וראה: "רבי שמעון בן יוחאי בין יבנה לאושא" יי רוזנסון, בתוך: מסעות עשרה, מכון ארץ חפץ - מכללת אורות ישראל, אלקנה תשנ"ח עמ' 127-128, שם מסכם הוא את המשמעויות ההסטוריות של הזיקה בין ר' עקיבא לתלמידו רשב"י והשלכותיהן המדיניות.

שבעה - רבי מאיר, ורבי יהודה, רבי יוסי, ור' שמעון, ורבי אלעזר בן שמוע, ורבי יוחנן הסנדלר, ור' אליעזר בן יעקב. ואית דאמרי: ר' יהודה, ור' נחמיה, ורבי מאיר, רבי יוסי, ורשב"י, ור' חנינא בן חכינאי, ורבי יוחנן הסנדלר. א"ל: בניי, הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו; תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם, עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה.²

גירסא זו מסבירה רגישותו הרבה של ר' שמעון תלמידו לענין זה. כאשר נתקל בתלמיד חכם שנהג בצרות עין כלפיו, כעס ואמר: "זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן! יהב ביה עיניה, ונח נפשיה."³ רשב"י ראה עצמו כממשיכו המובהק של ר' עקיבא: "כן אמר ר"ש לתלמידיו: בניי, שנו מדותי, שמדותי תרומות מתרומות מידותיו של ר"ע."⁴ בנוסף לקשר ההיסטורי בין ר"ע לרשב"י יש לבדוק את הרציפות האידיאולוגית בין הרב לתלמיד - היכן ממשיך ר' שמעון את תורתו של ר"ע, והיכן שונה משנתו דרך חייו מרבו. ואם חלו תמורות, מה טעם לכך.

ב. פרישות ארוכת שנים

לפי המסופר, בפרקי חיהם של הרב ותלמידו רואים אנו את ר"ש כממשיכו בדרך חייו. שניהם בוחרים באידיאל הפרישות ומתרחקים מחיי המשפחה והעולם הזה.

לפי המסורת ההיסטורית נסע רשב"י מביתו (לאחר נישואיו) ושהה בבית מדרשו שלש עשרה שנה: "רבי חנניא בן חכינאי ור' שמעון בן יוחאי הלכו ללמוד תורה אצל ר"ע בבני ברק. שהו שם י"ג שנה."⁵ גם בזה דמה לרבו, לפי

2 בראשית רבה (וילנא) פרשה סא; ויקרא רבה (וילנא) פרשה כא.

3 בבלי, שבת לג,ב. בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א) מופיע הסיפור כולו בגרסא שונה, והסיבה להמתת המלעיג עליו אינה כה חד משמעית כמו בבבלי (צרות העין). בתחילת הסוגיה שם יש גם קנאות לסמכות חכמים, כאשר גוזר הוא הכאת נחש לאיש שליקט בשביעית על פי דעתו, ולא כפי שפסקו רוב החכמים שדבר זה אסור. יש מקום לבדוק עקרון זה עם מגמה כוללת בירושלמי להעצים את סמכות החכמים והקבלה מהם, בעוד שבבבלי ניכרת הערכה לדרך החידוש והיצירה גם על חשבון הקבלה והמסורת. להשוואה בין שני הסיפורים ראה: עפרה מאיר, "סיפור ר' שמעון בן יוחאי במערה". עלי שיח עמ' 145-152.

4 בבלי, גיטין סז,א.

5 ויקרא רבה (וילנא) פרשה כא.

הגירסא הארצישראלית,⁶ שהלך ושהה שלש עשרה שנה בלימוד תורה הרחק מביתו:

עתיד רבי עקיבא לחייב את כל העניים בדין, שאם אומרים להם: מפני מה לא למדתם [תורה]? והם אומרים: מפני שעניים היינו - אומרים להם: והלא רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה. ואם אומרים: מפני טפינו - אומרים להם: והלא רבי עקיבא היו לו בנים ובנות. אלא אומרים להם: מפני שזכתה רחל אשתו. בן ארבעים שנה הלך ללמוד תורה, סוף שלש עשרה שנה לימד תורה ברבים.⁷

גירסא שונה על תולדות חייו של ר"ע ופרישתו מחיי העוה"ז מופיעה בבבלי, וגם לה יש מקבילה בדמות מהדורה חוזרת, גם כי שונה אצל רשב"י. על רבי עקיבא מסופר (כאן בתרגום לעברית):

ר' עקיבא היה רועה אצל כלבא שבוע. ראתה אותו בתו שהוא צנוע ומעולה, אמרה לו: אם אתקדש לך, האם תלך לבית המדרש ללמוד? אמר לה: כן. קידש אותה ושלחתו. שמע אביה, הוציא אותה מביתה, והדירה מכל נכסיו. הלך וישב שתיים עשרה שנה בבית רב. כשבא, שמע אותו זקן שאומר לאשתו: עד מתי תהיי אלמנה בחיידך? אמרה: אם היה שומע בקולי, יישב עוד שתיים עשר שנים. אמר: ברשות אני עושה, חזר והלך וישב שנים עשר שנים נוספות בבית רב. כשבא, היו עמו עשרים וארבע אלף תלמידים. שמעה אשתו ורצתה לצאת לקראתו. אמרו לה שכנותיה: ניתן לך מלבושים ראויים שתתכסי בהם. אמרה להן: יודע צדיק נפש בהמתו. כשהגיעה לפניו, נפלה על פניה והיתה מנשקת רגליו. דחפה תלמידיו, אמר להם: עזבוה! שלי ושלכם, שלה הוא.⁸

בסיפורו של ר' עקיבא בולטים כמה מוטיבים, החוזרים בסיפור חייו של רשב"י, שיובא להלן.⁹ סיפורו של רשב"י מובא בגמרא על רקע קודם של דיון

6 זו כנראה הגירסא המקורית יותר. למרות שגם המספר שלש עשר רווי משמעות, הרי שהמספרים המובאים להלן באגדה הבבליית יש להם משמעות סמלית רבה יותר - שתיים עשרה שנה ושנים עשר אלף תלמידים, פעמיים וכו'.

7 אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ו.

8 בבלי, כתובות סב,ב.

9 בבלי, שבת לג,ב.

מוסרי בבית המדרש בכרם ביבנה.¹⁰ דיון זה חשוב לעלילה, כי יש בו כעין רמז אפי המעמיד את הציר סביבו מתרחש הספור, והוא טענתו של רשב"י שביטול תורה הוא מקור כל הרעה. אמנם מהשתלשלות הסוגיה נראה לכאורה שר' יהודה בר אלעי צדק, ולשון הרע שנאמרה על האומה השלטת היא שגרמה לגזירת מוות הדומה למכת האסכרה, אך בהמשכה של העלילה מתהפכים הדברים, ונחשפת הראייה המטפיזית של חז"ל בסיפור. הגזירה הופכת בעצם לברכה; המערה, מקום המפלט מן העולם הזה, נהפכת למקום הדומה לגן עדן, בו לימוד התורה מחיה את רשב"י ואת בנו ומביאתם לחוויית חיי עולם לעומת חיי השעה של העולם הגשמי, הנתפסים אצל רשב"י ואצל בנו כמוות. וזהו מהלך הסיפור שם:

כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה, היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ברבי יוסי ורבי שמעון. נשאלה שאלה זו בפניהם: מכה זו (אסכרא - דיפתריה) מפני מה מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה? נענה רבי יהודה ברבי אלעאי, ראש המדברים בכל מקום, ואמר: אף על פי שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך - פה גומר. נענה רבי אלעזר ברבי יוסי ואמר: מפני שאוכלין בה דברים טמאין. דברים טמאים סלקא דעתך?! (וכי מרובים כ"כ היו אלו שאכלו דברים טמאים?!), אלא, שאוכלין בה דברים שאינן מתוקנים. נענה רבי שמעון ואמר: בעוון ביטול תורה. אמרו לו: נשים יוכיחו, שמבטלות את בעליהן; נכרים יוכיחו, שמבטלין את ישראל; תינוקות יוכיחו, שמבטלין את אביהן; תינוקות של בית רבן יוכיחו. התם כדרבי גוריון, דאמר רבי גוריון, ואיתמא רב יוסף ברבי שמעיה: בזמן שהצדיקים בדור - צדיקים נתפסים על הדור, אין צדיקים בדור - תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. אמר רבי יצחק בר זעירי, ואמרי לה אמר רבי שמעון בן נזירא: מאי קראה? "אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן"

10 ע' מאיר כבר עמדה על הקשר הספרותי בין הדיון העיוני בחלק הראשון של הסוגיה לחלק העלילתי המתפתח אח"כ. במסורת הבבליה המוטיבים הספרותיים מזכירים ערכים דומיננטיים בבית מדרשו של ר' עקיבא - הפרישות, ערך התורה וכו'. בירושלמי מודגשים עקרונות אחרים - הדאגה למרות חכמים, המזכירה את המאבק בין חכמים לבין רבן גמליאל על סמכותם של חכמים. זאת בניגוד לרושם העולה מן הבבלי (ברכות כח) שר' שמעון הוא התלמיד שהתסיס את רוח המרד ברבן גמליאל. כבר עמד פרופ' אי"א אורבך (אמונות ודעות, ירושלים תשכ"ט עמ' 235) על המובא בסיפור בירושלמי, על ההשגחה המוחלטת בניגוד לגישתו הבחירית של ר"ע. מתחזקת התחושה, שמגמת השיזור בין משנת ר"ע למשנת רשב"י, היא נחלת הבבלי ולא הירושלמי.

וגו', ואמרינו: גדיים הממושכנין על הרועים. שמע מינה: אף על לשון הרע נמי קאמר, שמע מינה.

ואמאי קרו ליה (לר' יהודה בר רבי עלאי) ראש המדברים בכל מקום? דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתיב יהודה בן גרים גבייהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו! - תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקין - להושיב בהן זונות; מרחצאות - לעדן בהן עצמן; גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה; יוסי ששתק - יגלה לצפורי; שמעון שגינה - יהרג.

את המשכה של סוגיית הגמרא נביא בתרגום לעברית:

הלך הוא ובנו, התחבאו בבית המדרש. כל יום היתה מביאה להם אשתו לחם וקנקן מים, ואכלו. כאשר התחזקה הגזירה, אמר לו לבנו: נשים דעתן קלות; שמא יענו אותה השלטונות, ותגלה להם. הלכו והתחבאו במערה, והתרחש נס ונברא להם חרוב ומעין מים. והיו פושטים בגדיהם, והיו יושבים עד צוארם בחול. כל היום למדו, ובזמן התפילה היו מתלבשים, מתכסים ומתפללים, וחוזרים ופושטים בגדיהם כדי שלא יבלו. ישבו **שתיים עשרה** שנה במערה. בא אליהו ועמד על פתח המערה, ואמר: מי יודיע לבן יוחאי שמת הקיסר, ובטלה גזירתו? יצאו, ראו אנשים חורשים וזורעים. אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה! כל מקום שנותנין עיניהן - מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם!! חיזרו למערתכם! חזרו והלכו, וישבו **שנים עשר** חודש. אמרי: משפט רשעים בגיהנם - **שנים עשר חדש** (ובודאי כבר נתכפר להם חטאם). יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! יצאו. כל מקום שהיה מכה רבי אלעזר, היה מרפא רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בערוב היום בערב שבת ראו זקן אחד, שהיה מחזיק שני צרורות הדסים ורץ בין השמשות. אמרו לו: אלה למה לך? אמר להם: לכבוד שבת. ויספיק לך אחד?! - אחד כנגד זכור, ואחד כנגד שמור. אמר לו לבנו: ראה כמה חביבין מצוות על ישראל! נתיישבה דעתם. שמע רבי פנחס בן יאיר חתנו, ויצא לקראתו. הכניסו לבית המרחץ, והיה מטפל בבשרו. ראה שהיו בו סדקים בעורו, והיה בוכה, ונשרו דמעות עיניו וציערו אותו, את ר' שמעון. אמר לו: אוי לי שראיתך בכך! אמר לו:

אשריך שראיתני בכך, שאילמלא לא ראיתני בכך - לא מצאת בי כך. שבתחילה, כאשר היה מקשה ר' שמעון קושיא, היה מתרץ לו ר' פנחס שנים עשר תירוצים; לסוף, כשהיה מקשה ר' פנחס קושיא, היה מתרץ לו ר' שמעון עשרים וארבעה תירוצים.

אמר: הואיל והתרחש לי נס, אלך ואתקן דבר, דכתיב "ויבא יעקב שלם" - ואמר רב: שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו. "ויחן את פני העיר" - אמר רב: מטבע תיקן להם; ושמואל אמר: שווקים תיקן להם; ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם. אמר: היש דבר שצריך תיקון? אמרו לו: יש מקום שיש בו ספק טומאה של מת, ויש צער לכהנים להקיפו. אמר: האם יש אדם שידוע שהיתה מוחזקת כאן טהרה? אמר לו אותו זקן: כאן קיצץ בן זכאי (שהיה כהן) תורמסי תרומה. עשה גם הוא כיעקב טובה לעיר, ובדק את הקרקע. כל מקום שהיה קשה, טיהרו, שודאי אין מת מתחתיו; וכל מקום שהיה רפה, ציינו מחשש קבורת מת. אמר אותו זקן: טיהר בן יוחי בית הקברות! אמר לו: אילמלי היית עמנו, ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו - יפה אתה אומר; עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו - יאמרו: זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן! נתן בו עיניו ומת. יצא לשוק, ראה ליהודה בן גרים, אמר: עדיין יש לזה בעולם?! נתן בו עיניו, ועשהו גל של עצמות.

המוטיבים המשותפים לשתי האגדות, זו על ר' עקיבא וזו על רשב"י, הם:

- המספר שנים עשר.
- פרישה טוטלית מחיי העוה"ז. אצל ר"ע - עד כדי הקרבת האהבה וחיי המשפחה; ואצל רשב"י גם כך ואף יותר מכך, עד כדי תפיסה שזו היא הדרך הבלעדית לחיים.
- המקביל לבית המדרש הוא המערה, ההופכת להיות ממקום מקלט שאליו בורחים, למקום שאותו בורחים. העצמים המלווים את המערה מזכירים את השהות בגן עדן - עץ, חרוב ומעיין, ישיבה ללא בגדים והתמסרות מוחלטת לחיים רוחניים. ה"חוץ", חיי העולם הזה, הופכים בעיניהם למוות, לגיהנם השורף את העוסקים בהם.
- ניסיון לחזור לחיי העולם הזה וחזרה לפרישות לתקופה של עוד שנים עשר חודש או שנים עשרה שנה.
- שניהם לומדים תורה במחותרת. אמנם אצל רשב"י הגורם המזמן לכך שונה, אך בסופו של דבר שניהם עושים אותו הדבר.

ג. מסירות נפש לתורה

אנו מוצאים ששניהם, ר"ע ורשב"י, מוכנים למסור נפשם על לימוד תורה: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה. בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה: עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות? אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה. לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום. אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות! לא פקח אתה אלא טפש אתה! ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה. אף אנחנו - עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה "כי הוא חייך ואורך ימיו", כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה, על אחת כמה וכמה.¹¹

וכך סבור גם רשב"י:

חמשה דברים ציווה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורין. אמר לו: רבי, למדני תורה. אמר: איני מלמדך. אמר לו: אם אין אתה מלמדני - אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות. אמר לו: בני, יותר ממה שהעגל רוצה לינק, פרה רוצה להניק. אמר לו: ומי בסכנה? והלא עגל בסכנה.

באופן פרדוכסלי הופך רשב"י את מזימתם של הרומאים להרגו ולגרשו מחיי העוה"ז לאידיאל. בכך הוא מגשים את תפיסתו של ר' עקיבא, שחיים ללא תורה הם מוות ודאי. לעומת זאת חיי תורה הם הם החיים, גם אם הם מתקיימים בהעדר כל רכש גשמי, אפילו ללא בגדים.

בתחילת הסיפור נוכחים אנו כי רשב"י רואה בעוון ביטול תורה את הגורם למוות, ואת תפיסתו זו אנו רואים אח"כ מתגשמת על ידו כשיוצא מן המערה - אין הוא מבין כיצד מניח אדם חיי עולם ועוסק בחיי שעה. באהבת התורה עד למסירות נפש ובדגילה בדרך הפרישות יש דמיון רב בין רשב"י לרבו.

11 תלמוד בבלי מסכת ברכות סא,ב.

לעומת זאת אצל ר' עקיבא אין אנו מוצאים יחס כה שלילי לחיי העולם הזה וההתעסקות בו, כפי שמוצאים אצל רשב"י. כך אנו מוצאים בויכוח שהתנהל בין רשב"י לבין ר' ישמעאל:

רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב "ולקחתי דגני בעתו" וגו', וכתיב "ואספת דגנך" וגו'! לא קשיא - כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. תנו רבנן: "ואספת דגנך" - מה תלמוד לומר? לפי שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך", יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: "ואספת דגנך" - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורח בשעת הרוח? תורה מה תהא עליה?! אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: "ועמדו זרים ורעו צאנכם" וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: "ואספת דגנך"; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: "ועבדת את אויבך" וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן; כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן.¹²

גם ר' עקיבא פורש מן העוה"ז ובוחר להעדיף חיי תורה, אך אין בו הקנאות לתורה ושליטת הפורשים ממנה כמו אצל רשב"י. יתכן שהחבדלים נעוצים באישיותו של כל אחד מהם, אך יתכן שגם תולדות החיים השונים השפיעו על התפתחות שונה ביחס לעוה"ז ולעוסקים בו. ר' עקיבא צמח מתוך עולם של חיים ארציים, ופרישתו באה לאחר בשלות בחייו, לפי המסורת החז"לית בגיל ארבעים. על כן התמסר ר' עקיבא בהתלהבות רבה ללימוד התורה, אך לא פתח במלחמת חרמה נגד העולם הזה, לאחר שגילה את אור התורה. הוא דירג את ערכם של בני האדם בדירוג היררכי ביחס לקרבת לתורה, בדומה לאותו תהליך התפתחותי שעבר הוא עצמו - מדרגה לדרגה כרצף אחד חיובי. כל זאת מתוך חיבה לכל אדם באשר הוא אדם:

רבי עקיבא אומר: "ואהבת לרעך כמוך" - זהו כלל גדול בתורה.¹³

12 תלמוד בבלי מסכת ברכות לה, ב.

13 בראשית רבא כד, ח - ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד.

הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם; חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר: "כי בצלם אלקים עשה את האדם". חביבין ישראל שנקראו בניס למקום; חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בניס למקום, שנאמר: "בנים אתם לה' אלוקים". חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה; חיבה יתירה נודעת להם שניתנה להם כלי חמדה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזובו".¹⁴

לעומתו, רשב"י, שהיה כנראה תלמיד בבית המדרש מנערו, ואולי גם מנותק מן המציאות החומרית השוררת בחוץ, בחיי העולם הזה - שהרי זה היה אופיו של בית המדרש התובעני של רבן גמליאל בו למד¹⁵ - עובר תהליך מורכב עד לגיבוש השקפת עולמו ביחס לחיי העולם הזה. ישיבתו במערה, הוא ובנו, הופכים לשיא במסלול חייו הרוחניים, ובו זמנית מרחיקים אותו מן העולם הזה, עד שהחיים הגשמיים הופכים לזרא בעיניו, ומתוך כך כל מקום שנותן עיניו בעוסקים בחיי שעה שורף הוא את האנשים. אולי רוצה רעיון זה לבטא את מידת הדין התקיפה בעיניהם, ובה הוא דן את הבריות, וחושף את היותם בעצם מתים פוטנציאליים בתוך חיי השעה שלהם. שני העולמות הופכים למנוכרים, סותרים ומתחרים זה בזה. אולם בת קול אומרת לו כי אין זה נכון - עולם זה לא נברא על מנת להחריבו, אלא יש בו משמעות. אותו גן-עדן שאותו חווה רשב"י במערה, במנותק מן העוה"ז, אינו גן העדן האידיאלי; והעולם הזה הנשרף על ידו כגיהנום אינו גיהנום. רשב"י נדרש לעבור תהליך של חינוך מחדש ביחסו לעולם הזה, והוא חוזר למערה, שהפעם נדמית כגיהנום, כתהליך הכשרה לקראת גן עדן חדש, שאותו עתיד הוא לגלות ביציאתו הבאה.

תגובתו של רשב"י ביציאה הראשונה דומה למאמרו החד ממדי: **תורה מה תהא עליה** - אין לעסוק בחיי העוה"ז, ואין לחיים אלו משמעות. ביציאה השנייה משתנה תפיסתו, והוא מגלה את המשמעות של העולם הזה בדמותו של אותו זקן, הרץ לקראת שבת ושני צרורות של הדסים בידיו לכבוד שבת. הרי, שמאותה עבודת אדמה, גידול ההדסים, אפשר ליצור את החיבור בין שמים לארץ. לא די בצרור אחד - "שמור וזכור בדיבור אחד". האחדות של שבת מבטאת את

14 פרקי אבות יג,ז.

15 ראה תלמוד בבלי מסכת ברכות כז,ב: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלא רבי יהושע אמר לי רשות!... וכי ואותו תלמיד - רבי שמעון בן יוחאי הוה.

האחדות של העולם הרוחני והעולם הגשמי, שהרי כל כבודה ושמירתה של שבת נעשים על ידי העולם הזה. "נתיישרה דעתו" - זו התשובה מדוע אין לשרוף את כל העוסק בעוה"ז, שהרי זו הדרך לעולם הבא.

ר' שמעון ובנו לא איבדו את כוחם המטפיזי ביציאתם מן המערה. ר' אלעזר בנו לא הגיע לאותה תמורה, וכל מקום שהיה ר' אלעזר מכה, היה ר' שמעון מרפא. אמנם הוא עצמו היכה בהמשך הסיפור גם את הזקן שניסה להכשילו מתוך צרות עין, וגם את יהודה בן גרים המוסר, שבחר ברומאים ובטוב חיי העושר והכבוד על חשבון עולם התורה והרות. שני אלו איבדו לדעת ר' שמעון את זכות קיומם. חייהם שלהם בעוה"ז הפכו מטרה לכשעצמה, ובכך איבדו את משמעותם המטפיזיים. את השלמתו של ר"ש עם העולם הזה רואים אנו גם בבקשתו לתקן משהו לטובת העיר. הוא מתקן מציאות של טומאה, ובכך יש סמל לתהליך הטיהור שעוברים אצלו חיי השעה, אשר נתפסו שנה לפני כן כטמאים וראויים לשריפה.

לאחר התפתחות זו רואים אנו את ר' שמעון הולך ומתקרב בגישתו לעוה"ז ולרכושו, לגישתו המאוזנת של ר' עקיבא - מחד גיסא: סלחנות למרוחקים מחיי תורה ולכלל בני האדם; ומאידך: אהבת תורה ושאיפה מוחלטת לחיי העולם הבא; העולם הזה אין בו כל ערך כשלעצמו. דבר זה נלמד ממקור נוסף:

מעשה בתלמיד אחד של ר"ש בן יוחאי שיצא חוצה לארץ, ובא עשיר. והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו, והיו מבקשים הן לצאת לחוצה לארץ. וידע ר"ש, והוציאן לבקעה אחת של פני מדון, ונתפלל ואמר: בקעה בקעה, מלאי דינרי זהב! התחילה מושכת דינרי זהב לפניהן. אמר להם: אם זהב אתם מבקשים, הרי זהב! טלו לכם, אלא היו יודעין: כל מי שהוא נוטל עכשיו, חלקו של עוה"ב הוא נוטל, שאין מתן שכר התורה אלא לעוה"ב. הוי: ותשחק ליום אחרון.¹⁶

דברים אלו מזכירים מאד את דבריו של ר' עקיבא אשר בהם חונך את תלמידיו:

הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון, והכל לפי רוב המעשה... הוא היה אומר: הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים; והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד כותבת. וכל הרוצה ללוות, יבוא

וילוח; והגבאין מחזירין תדיר בכל יום, ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמוכו; והדין דין אמת; והכל מתוקן לסעודה.¹⁷

מתוך חשבון זה ראה ר' עקיבא את ערך חיי העולם והממון ביחס לאהבת ה' כבטלים עבורו:

רבי אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך, למה נאמר בכל מאדך? ואם נאמר בכל מאדך, למה נאמר בכל נפשך? אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר בכל נפשך. ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר בכל מאדך. רבי עקיבא אומר: בכל נפשך - אפילו נוטל את נפשך, שנתפס על דברים בטלים. בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן?! אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה - "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נשמתך. אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו! ועכשיו שבא לידי, לא אקיימנו.¹⁸

גם בחומרה לביטול תורה יש לו לרשב"י על מי לסמוך:

אמרו עליו, על רבי עקיבא: מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש, חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים.¹⁹

וכן אצל רשב"י:

רבי שמעון אומר: המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה - מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו.²⁰

לפי מדרג הערכים שלו ושל ר' עקיבא ודאי הוא שאין להעדיף את האילן ואת הניר על לימוד התורה. סביר הוא, שאם אינו עוסק בתורה באותה עת אין הוא מתחייב בנפשו.

17 פרקי אבות שם.

18 תלמוד בבלי מסכת ברכות סא,ב.

19 תלמוד בבלי מסכת פסחים קט,א.

20 משנה אבות ג,ז.

ד. אהבת ישראל

באותו רצף קוהרנטי בין משנת ר' עקיבא לזו של רשב"י מוצאים אנו גם את אהבתם הגדולה לעם ישראל כבנים לאלקים. שניהם דבקים בשכינה; שניהם מתעבים את השלטון הרומאי. ר' עקיבא בחר באופצית המרד ובניהול מלחמת חרמה ברומאים. זוהי תגובה למלחמת הדת שניהלו הרומאים בעם ישראל, כדי לנתקם מן השכינה ולהכחיד את התורה ואת היהדות. והי סכנה שאין חמורה ממנה. גם רשב"י מורד, וגם הוא דן לכף חובה את הרומאים. הדבר בולט לנוכח אהבתו העזה לעם ישראל -

רבי שמעון אומר: כל ישראל בני מלכים הם.²¹

א"ר יוחנן: שאל רשב"י את רבי אלעזר ברבי יוסי, אמר לו: אפשר ששמעת מאביך מהו "בעטרה שעטרה לו אמוי"? אמר לו: הן. אמר לו: היאך? אמר לו: למלך שהיתה לו בת יחידה, והיה מחבבה יותר מדאי, והיה קורא אותה בתי. ולא זו מחבבה, עד שקרא אותה אחותי. ולא זו מחבבה, עד שקרא אותה אמי. כך היה מחבב יותר מדאי הקב"ה לישראל, וקראן בתי. הדא הוא דכתיב "שמעי בת וראיי". ולא זו מחבבן, עד שקראן אחותי, שנאי "פתחי לי אחותי רעיתי". ולא זו מחבבן, עד שקראן אמי, שנאי "הקשיבו אלי עמי, ולאומי אלי האזינו" – ו'לאמיי' כתיב. עמד רשב"י ונשקו על ראשו, ואמר: אילו לא באתי

אלא לשמוע מפיד הטעם הזה, דיי.²²

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, שבכל מקום שגלו - שכינה עמהן. גלו למצרים - שכינה עמהן, שנאמר: "הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים" וגו'. גלו לבבל - שכינה עמהן, שנאמר: "למענכם שלחתי בבלה". ואף כשהן עתידין ליגאל - שכינה עמהן, שנאמר: "ושב ה' אלקיך את שבותך" – ו'השיב' לא נאמר, אלא ו'שב'; מלמד שהקדוש ברוך הוא שב עמהן מבין הגליות.²³

21 משנה שבת יד, ד.

22 שחש"ר ג, כא.

23 בבלי, מגילה כט, א.

אמר רשב"י: כל העוזר את ישראל, כאלו עוזר את השכינה, שנאמר: "אורו אורו יושביה כי לא באו לעזרת ה'" (שופטים ה) - וכי צריך הוא לסיועו! אלא ללמדך שכל העוזר לישראל כאלו עוזר את השכינה.²⁴ דברים אלו משקפים נאמנה את דרך רבו באימרתו:

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל! לפני מי אתם מיטהרין. מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים, שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם", ואומר "מקוה ישראל" - מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל.²⁵ גם בהתייחסות החיובית לתמורה הנדרשת עבור היתרונות המטפיזיים ממשיך רשב"י את דרכו של ר' עקיבא:

רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתן אלא על ידי יסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מניין? שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה ומתורתך תלמדנו". ארץ ישראל - דכתיב: "כי אשר ייסר איש את בנו, ה' אלקיך מיסרך", וכתוב בתריה: "כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה". העולם הבא - דכתיב: "כי נר מצוה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר".²⁶

אצל ר' עקיבא מוצאים אנו מסכת שלמה וערוכה של תורת היסורים, אותה למד אצל רבו נחום איש גמזו, שבתחילה כשראהו ר"ע מתייסר בכה, אך אח"כ הפנים את ערכם, כמסופר:

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להן: חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין, ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שרוי בצער, ולא נבכה?! אמר להן: לכך אני משחק. כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש, אמרתי: שמא חס ושלוס קיבל רבי עולמו! ועכשיו שאני רואה רבי בצער, אני שמח. אמר לו: עקיבא, כלום חיסרתי מן התורה כולה?! אמר לו: לימדתנו רבינו, "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא".

24 תנחומא (ורשא) פרשת ויחי סימן ה.

25 משנה מסכת יומא ת, ט.

26 בבלי, ברכות ה, א.

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו - רבי טרפון ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים, שטיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין. אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר חביבין יסורין. אמר לו: עקיבא, זו מגין לך? אמר: מקרא אני דורש - "בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים [וגו'] ויעש הרע בעיני ה'", וכתוב "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה". וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה, ולמנשה בנו לא לימד תורה?! אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב, אלא יסורין, שנאמר "וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכהו בבלה". וכתוב: "ובהיצר לו חילה את פני ה' אלקיו ויכנע מאד מלפני (ה') אלקי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו וישיבהו ירושלים למלכותו, וידע מנשה כי ה' הוא האלקים." הא למדת שחביבין יסורין.²⁷

תפיסת היסורין, מוטיב הכפרה וההטהרות מחטאי העולם הזה ממצים במידה רבה את משנת ר' עקיבא, העוברת ממנו לתלמידו רשב"י. עברו השעות במערה, בו גופו "מעלה חלודה",²⁸ הופכת לחווייה עילאית, כפי שענה לחתנו ר' פנחס בן יאיר, כאשר ראהו בכך ובכה - "אשריך שראיתני כך.

ה. ביבליוגרפיה נבחרת

אנציקלופדיה עברית, ערכים: רבי עקיבא; רבי שמעון בר יוחאי.
אורבך א"א. פרקי אמונות ודעות, הוצאת מאגנס, ירושלים תשל"ו. עמודים:
235, 360-359, 408-475.

27 בבלי, סנהדרין קא, א.

28 ב"ר עט.

אורבך א"א. מעולמם של חכמים, הוצאת מאגנס, ירושלים תשמ"ח.
אפשטיין נ'. מבואות לספרות התנאים, הוצאת מאגנס, ירושלים - דביר ת"א,
תשי"ז. עמ' 96-105.

בכר ב"ז. אגדות התנאים, תר"פ - תרצ"ח הוצאת דביר ת"א כרך א, ח"ב ר' עקיבא" עמ', 24-79. (וכן שם עמ' 139). כרך ב' ח"א רשב"י: עמ' 1-100.
היימן א'. תולדות תנאים ואמוראים, תר"ע; הוצאת קריה נאמנה ירושלים, תשכ"ד.

חשן ד'. תורת היסורים בתפיסת האלוקות של רבי עקיבא. דעת 27 תשנ"א עמ' 5-33.

לוריא ב"צ. למה הלך ר' עקיבא לזפרין? סיני צט ג-ד תשמ"ו. עמ' קמט-קנב.
מאיר עפרה, "סיפור ר' שמעון בן יוחאי במערה". עלי שיח עמ' 145-152.
ספראי ש'. ר' עקיבא בן יוסף חייו ומשנתו. ספריית דורות מוסד ביאליק, ירושלים תשל"א.

קונוביץ י'. ר' מאיר, הוצאת מוסד הרב קוק, תשטז-תשכז. ספר ר' עקיבא, ספר רשב"י.

רוזנסון י'. "רבי שמעון בן יוחאי בין יבנה לאושא" בתוך: מסעות עשרה, מכון ארץ חפץ - מכללת אורות ישראל, אלקנה תשנ"ח, עמ' 127-128.

שביב י'. "נסתר" בתורת הנגלה של רשב"י. מחניים, רבעון למחקר ולהגות ולתרבות יהודית. מרכז ספיר לתרבות ולחינוך יהודי גליון 6 תשנ"ד עמ' 66-75.